

9 ביולי 2009

מס' 11

לסדוק מבצרי רודנות באמצעות האינטרנט: מסע בזמן מאיראן אל אינדונזיה גיורא אלירז*

דומה כי הרשת החברתית המקוונת טוויטר (Twitter), נצרבה בתודעת העולם כאחד מסממניה הבולטים של המחאה הפוליטית הרחבה באיראן, בעיקר בכל הקשור להעברת מידע על ההתרחשויות לעולם החיצון ([זמן איראן](#) מס' 10). היבט זה של המחאה הפוליטית באיראן יש בו כדי לקחת – בדרך אסוציאטיבית – למסע אחורה בזמן, הרחק אל אינדונזיה של המחצית השנייה של שנות ה-90 של המאה הקודמת. שם, בארכיפלג האינדונזי, התרחש במאי 1998 מהפך פוליטי, שקדמו לו תסיסה ומחאה. מהפך זה הביא קץ לשלטונו של הנשיא סוהרטו (1966-1998) ועמו ירידת המסך על משטר אוטוריטרי ארוך שנים, ותחילת כינונה של הדמוקרטיה השלישית בגודלה בעולם. מול תמיהה אפשרית מדוע להרחיק אלפי מילין מאיראן אל אינדונזיה הרחוקה, יאמר שגם אם האינטרנט היה בתקופה הנדונה, בשנים 1995-1998, עדיין בשלביו המוקדמים מאד באינדונזיה, הוא סייע לא מעט להתגבשותה ופעילותה של אופוזיציה למשטר של סוהרטו. הוא סיפק לפעילי האופוזיציה, במדינת ענק זו המתפרשת על פני אלפי איים, כלי יעיל להעברת מידע, לרבות דיווח לעולם החיצון אודות עוולות המשטר, ושימש אמצעי יעיל להנעת פעילות המחאה. לארגונים פרו-דמוקרטיים שהובילו את המחאה הפוליטית, סיפק האינטרנט גם במת שיח משותפת לליבון דעות, שתרמה רבות לגיבוש שיח אופוזיציוני משותף. יש הגורסים, לפיכך, כי זו היתה המהפכה הראשונה שעשתה שימוש באינטרנט.

נכון הוא שאיראן ואינדונזיה שונות זו מזו בהיבטים רבים. כך למשל הרפובליקה האסלאמית של איראן נשלטת על ידי אנשי דת, בעוד באינדונזיה מתקיים משטר דמוקרטי שמפריד באופן אידיאולוגי ברור בין דת למדינה ומייחס חשיבות רבה לעקרון הפלורליזם הדתי. עם זאת, המסע המוצע בזמן ובמרחב, מאיראן לאינדונזיה, מתבקש מתוך סקרנות מחקרית לבחון את העולם המוסלמי דווקא במבט פנורמי רחב, הקולט לתוכו הן את המדינה בעלת האוכלוסיה השיעית הגדולה בעולם, איראן (כ-70 מיליון מוסלמים, רובם המכריע שיעים), והן את המדינה בעלת האוכלוסיה הסונית הגדולה בעולם, אינדונזיה (כ-200 מיליון מוסלמים, רובם המכריע סונים). לאור הויכוח הנוקב בשנים האחרונות לגבי מידת ההתאמה בין אסלאם לדמוקרטיה ולאור טיבה של המחאה באיראן, יש גם מידה של עניין לזכור ולהזכיר את המהפך הדמוקרטי שהצליח באינדונזיה, בעלת האוכלוסיה המוסלמית הגדולה בעולם. מעבר לכך, בין איראן לאינדונזיה קיים דמיון רב בעוצמת המורכבות התרבותית וכן בעוצמת מורכבותו של המסע ההיסטורי שעשו שתי החברות. מכאן גם אולי דמיון בין שתי המדינות בחידתיות הרבה שבהן.

באשר לעצם המקרה האינדונזי הרי שהערך המוסף של האינטרנט היה ללא ספק פרי צירוף של נסיבות היסטוריות, שחלקן ייחודיות. בשנים 1990-1994 הגישה לאינטרנט התאפשרה רק דרך אוניברסיטאות ומוסדות מחקר. תהליך כניסתו של האינטרנט לערים הגדולות באינדונזיה – בולטות ביניהן הבירה ג'קרטה וכן ג'וקג'קרטה, מרכז התרבות

המסורתית של ג'אוה ועיר אוניברסיטאית מובילה - התחיל הדרגתית בשנים 1995-1996. במסגרת תהליך זה הופיעו באינדונזיה ספקי אינטרנט מסחריים והתאפשרה לראשונה גישה ישירה לרשת מבתי מגורים וממשרדים. בשלב ראשוני זה, משתמשי האינטרנט נמנו עם מגזרים מצומצמים בחברה האינדונזית והוא שימש למעשה טכנולוגית מידע ותקשורת אליטיסטית. עם זאת, מעגל משתמשי התרחב לא מעט, כבר בתקופה זו, אודות להופעתם של בתי-האינטרנט-קפה, הידועים בשם warnet (קיצור של warung internet). הופעתם ופריחתם של אלה, היתה כמופע מודרני של ה-warung, חנויות המזון הקטנות והעממיות באינדונזיה, שמילאו במשך דורות פונקציה חשובה גם בתהליכי חִיבור. בתי-האינטרנט-קפה גם העניקו מרחב אינטימי ומוגן למפגש חברתי בתוך המרחב הציבורי, שלא היה נתון לפיקוחו של המשטר. בדרך זו היתה לבתי-האינטרנט-קפה תרומה לא מבוטלת להעצמתו של מרחב ציבורי, בעל ממד תקשורתי חדשני, שהיה חיוני לתנועת המחאה למשטר של סוהרטו.

כבר בראשית כניסתו של האינטרנט לאינדונזיה נחשפו אליו סטודנטים ומשכילים צעירים, מגזר שיתגלה במהרה כמי שעומד בחזית המאבק נגד המשטר הדיקטטורי של סוהרטו. תנועת המחאה יצאה גם נשכרת משאיפתו של הממסד השלטוני של סוהרטו להביא לפיתוח כלכלי ותעשייתי מואצים של המדינה, ואשר הניעה אותו לגלות התעניינות גוברת בהתפתחויות טכנולוגיות בעולם בפרט ובמגמות גלובליות בכלל. שאיפת השלטון דחפה אותו לפעול, בין השאר, להכנסת האינטרנט לאינדונזיה וליצירת תשתית ידע והוראה בתחום המחשבים, לרבות מתן מלגות לסטודנטים לצורך התמחות במחשבים באוניברסיטאות במערב.

נראה כי האינטרנט כבד המשקל בפיתוח כלכלי מואץ, שחייב פתיחות להשפעות מהמרחב הגלובלי, הביא את משטרו של סוהרטו, מדעת או שלא מדעת, גם לעשיית ויתורים על חשבון האינטרנט של שמירת הישרדותו הפוליטית. במקרה של האינטרנט ניצב המשטר גם בפני קושי אובייקטיבי להבנת מלוא הסיכונים הטמונים בו, בשל משך הזמן הקצר מאוד בין כניסתו למרחב הציבורי לבין שיאם של הארועים הפוליטיים שהביאו לקצו של משטר זה. יתכן כי מסיבה זו היה האינטרנט נתון פחות לפיקוח וצנזורה של השלטונות, בהשוואה לכלי התקשורת האחרים.

הצבר זה של תופעות ותהליכים בפרק זמן קצר למדי, העניק לאינטרנט תפקיד מעורר עניין במחאה שהובילה לנפילת המשטר האוטוריטרי באינדונזיה ובמעברה של מדינה זו למשטר דמוקרטי. יחד עם זאת ישנם הממעיטים בתפקיד שמילא האינטרנט בשינוי הפוליטי באינדונזיה, ומצביעים בהבלטה גם על כך שפחות מאחוז מאוכלוסית אינדונזיה השתמש באינטרנט בשנת 1998. מול טענה שכזו יאמר, בין השאר, כי אוכלוסיית אינדונזיה מנתה כבר בשנה זו למעלה מ-200 מיליון נפש. לשון אחר, כאשר עוסקים באחוזים יש לזכור כי מדובר באינדונזיה, מה גם שהגולשים באינטרנט נמנו על מעגלי משכילים, שלא מעטים מהם היו בעלי מודעות פוליטית גבוהה, גם תחת המשטר האוטוריטרי. לצורך ההחשה; רשימת הדיוור הבולטת בתקופה הנתונה, שהחלה להתפתח בראשית שנות ה-90, נקראה רשמית, Indonesia-L, אך ידועה הרבה יותר בשמה הרווח באינדונזית, *apakabar* ("מה חדש?", או "מה נשמע?"). היא נוהלה בארצות הברית, תכניה התמקדו באינדונזיה ורוב הנמנים עליה היו אינדונזים שחיו באינדונזיה. היא התבלטה במהרה כמקור אינפורמציה חשוב אודות המתרחש במדינה, לרבות מידע בעל רגישות פוליטית. היא גם איפשרה הבעת דעות חופשית. מספר הכניסות אליה, כחודשיים לפני ירידת סוהרטו מהבמה הפוליטית, היה כ-130 אלף מדי יום. יתר על כן, ניתן להוסיף הנחה סבירה מאד – שהוכיחה עצמה גם לגבי כלי תקשורת שקדמו לאינטרנט – כי השפעתו הישירה של האינטרנט על תנועת המחאה, בכל הקשור להיחשפות למידע ולדעות בעלי משמעות פוליטית רגישה באותם הימים, היתה הרבה מעבר למעגל משתמשי הישירים.

על כל אלה יש להוסיף כי כניסת האינטרנט לאינדונזיה חפפה להתגבשותה המואצת של חברה אזרחית, ערנית וקשובה בתקופה הנדונה. תהליך זה הקביל לירידה בחוסנו של משטר סוהרטו ולהתחזקות האופוזיציה. התגבשות האופוזיציה הביאה גם לצמיחה של ארגונים לא-ממשלתיים (NGOs), שחלקם אימצו את טכנולוגית האינטרנט, במידה רבה

במסגרת קשריהם עם המערב. חלק ניכר מארגונים אלה מילא תפקיד חשוב בתנועת המחאה שהביאה לנפילתו של המשטר, שבצלו הם צמחו; תופעה ייחודית נוספת למרחב התרבותי, החברתי והפוליטי של אינדונזיה, שנראה לא פעם למתבוננים מערביים כמכלול סבוך ורב פרדוקסים.

מתקבל הרושם כי מאז החלה אינדונזיה את דרכה כמדינה דמוקרטית, הקדישה התקשורת העולמית, כמו גם שדה המחקר האקדמי, יותר תשומת לב דווקא לשימוש שעושים באינטרנט גורמים אסלאמיים רדיקליים, שמהווים מיעוט קטן באינדונזיה, מאשר לשימוש שעושים בו חוגים רחבים יותר במדינה זו למען קידום ערכי דמוקרטיה, פלורליזם, שוויון מגדרי, זכויות אדם וכדומה.

ניתן להסביר תופעה זו, בין היתר, במאבק העולמי הגובר בטרור מאז אירועי ה-11 בספטמבר, ובהקשר האינדונזי גם מאז הפיגועים באי באלי באוקטובר 2002. יתכן כי ההסבר מצוי גם בעובדה שכמדינה דמוקרטית, ניצבה אינדונזיה בשנותיה הראשונות מול גילויים מתרחבים של רדיקליזם, מיליטנטיות אסלאמית וגילויי טרור. אפשר גם כי תשומת לב רבה שניתנה לאינטרנט בהקשר של האסלאם הרדיקלי, מעידה על נטייה טבעית לעסוק יותר באיומים ובסיכונים. הגם שאלה מספקים כותרות ועניין גדולים יותר, מאשר שיח ופעילות שעניינם קידום ערכי דמוקרטיה ופלורליזם.

אולי עתה משקבלו טכנולוגיות תקשורת ומידע מתקדמות ביטוי רחב, בהתייחס לשאיפה לרפורמה פוליטית באיראן - וזאת בשל הדרמטיות של האירועים שם ומשמעותם הרחבה – תינתן יותר תשומת לב לפוטנציאל הטמון בהן באשר לבניית עולם טוב יותר, לרבות תרומתן למאבקם של עמים במשטרים רודניים. מסתבר כי משטרים שכאלה דווקא נותנים את דעתם על כך, שהרי עבורם המדובר בסיכונים ואיומים. יעידו על כך לוחמי חופש במחוזות שונים על פני הגלובוס, הנתונים ללחצם הכבד של משטרים אוטוריטריים, אשר אינם נמנעים מהגבלות חמורות על חופש הביטוי וחופש המידע גם במרחב שמציעה טכנולוגיה מתקדמת זו, ויש אף שהם משיבים בה מלחמה לקולות האופוזיציה.

חידושים מדעיים וטכנולוגיים השפיעו לאורך ההיסטוריה באופן מרחיק לכת גם על תהליכים חברתיים ופוליטיים. ניתן להניח כי השפעתם של חידושים בתחום טכנולוגיות מידע ותקשורת גם בכל הקשור לקידום רפורמות פוליטיות יראו יותר ויותר בשנים הקרובות גם באזורנו. זאת חרף נטייה רווחת לחשוב שהזדמנויות נוספות לפסוח על אזורנו, רווי הסיכונים והאיומים.

* ד"ר גיורא אלירז הוא עמית-נלווה במכון טרומן באוניברסיטה העברית, עמית-נלווה במכון המלכותי ההולנדי ללימודי דרום מזרח אסיה והקריביים (KILTV) בליידן ועמית מחקר מן החוץ במכון למדיניות ואסטרטגיה במרכז הבינתחומי בהרצליה.

זמן-איראן מתפרסם ע"י

אוניברסיטת תל אביב

המרכז ללימודים איראניים

IranCen@post.tau.ac.il

פקס : 03-640-6665 ; טל' : 03-640-9510

Copyright © 2006 The Center for Iranian Studies. All rights reserved.